

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ

Т. І. Яворська, к. е. н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет

Розглянуто теоретичне підґрунтя сутності обслуговуючої кооперації та її типів, актуальність розвитку на міжнародному рівні. Проаналізовано діяльність сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу «Козацький зерновий Союз», виділено її сильні та слабкі сторони, недоліки фінансової підтримки.

Постановка проблеми. У найзагальнішому вигляді кооперація як форма співробітництва присутня в усіх структурах економіки будь-якої країни, незалежно від характеру існуючої соціально-економічної формації. Вона виникла з інтересів, потреб виробників, навіть дрібних, одержала просторовий і масштабний розвиток, трансформувалася у широку мережу різних кооперативних форм і об'єднань розвинутих капіталістичних та інших країн, незалежно від суспільного устрою [1,

с. 33-34]. Кооперативна ідея пройшла багатовіковий шлях, відповідно до тривалості якого змінювалися і погляди на її сутність: від кооперативного соціалізму до більш практичного спрямування з метою задоволення інтересів дрібних товаровиробників. Нині у більшості розвинутих країн, кооперативний сектор посідає провідні позиції, на відміну від сільського господарства України, де становлення обслуговуючих кооперативів досить часто пов'язане з політичними, а не економічними умовами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти діяльності обслуговуючих кооперативів досліджували такі вітчизняні економісти-аграрники, як В. В. Гончаренко, Ф. В. Горбонос, В. К. Збарський, В. В. Зіновчук, П. К. Канінський, О. В. Крисальний, Л. В. Молдован, М. Й. Малік, В. О. Цимбал та ін.

Мета дослідження полягає в теоретичному та практичному розгляді формування та функціонування обслуговуючих кооперативів у сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу. Велике значення для аналізу сутності та ролі сільськогосподарської кооперації має історична спадщина М. І. Туган-Барановського та О.В. Чайнова. Так, М. І. Туган-Барановський вважав, що «...завдяки кооперації селянин мав змогу користуватися тими вигодами та пільгами, які мали великі господарства» [8, с. 19]. Сільськогосподарська кооперація своєю діяльністю не порушує самостійності дрібного селянського господарства, а, навпаки, підвищує його продуктивність через продовження окремих виробничих процесів. Селянське господарство набуває нових рис розвитку, втрачає свій індивідуальний характер та стає частиною кооперативної системи. Об'єднання селянських господарств у союзи підвищує їх конкурентоспроможність навіть порівняно з великими капіталістичними підприємствами. Завдяки кооперації для індивідуального селянського господарства залишається лише один напрям діяльності – сільськогосподарське виробництво, яке є прерогативою виключно селянської сім'ї і захищене від втручання ззовні. Інші сільськогосподарські операції – купівля, продаж, переробка сільськогосподарської продукції – виконуються колективними силами організованих у кооперативи виробників.

Найбільш завершеною і логічно виваженою теорією сільськогосподарської кооперації, побудованою на основі практичного досвіду, вважаються теоретичні розробки О. В. Чайнова. У період розвитку капіталізму в землеробстві його погляди відображали кооперацію з точки зору як виробничої необхідності, так і економічної доцільності. Виділяючи в землеробстві ті процеси, які можуть бути

досконаліше організовані у великій формі, він назвав можливі типи кооперації: «...крупні закупки засобів виробництва і побутових предметів вигідніші за незначні придбання, – звідси і підґрунтя для заготівельної кооперації, ...крупне господарство легше і дешевше отримає кредит, ніж дрібне сімейне, ...першому дорожче і вигідніше вдасться продати свою продукцію, – звідси основа для кредитної кооперації і кооперації по збуту; переробка молока на масло, сушка овочів і фруктів можуть бути дешевшими і здійснені цілком заводським шляхом – звідси предмет для організації кооперативного виробництва, крупному господарству є доступним користування складними машинами і племінними виробниками – звідси нове підґрунтя для кооперативної роботи...» [9, с. 44].

Переважає більшість вітчизняних дослідників під кооперацією розуміють процес створення правової форми підприємницької діяльності [2]. Тобто, вони дотримуються думки, що форма одержаного кінцевого продукту від спільних дій товаровиробників не може впливати на визначення кооперативу, тому що вона не впливає на характер економічних відносин всередині кооперативу, не визначає його організації. Наведені риси кооперативу як підприємства зафіксовані у Статуті Міжнародного Кооперативного Альянсу і в законодавстві багатьох країн [4, с. 9].

За визначенням М. Й. Маліка з економічної точки зору кооперація – це процес добровільного об'єднання зусиль і ресурсів суб'єктів, зацікавлених у досягненні певних соціально-економічних результатів, які можна отримати тільки за допомогою групових дій. Суть процесу кооперації полягає в цілеспрямованих діях групи людей, об'єднаних спільними економічними інтересами [5]. Звідси сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – це добровільне організаційне об'єднання сільськогосподарських товаровиробників з метою консолідації своїх матеріально-технічних, фінансових та інших ресурсів для ефективного ведення певного виду діяльності та захисту своїх інтересів від монопольних і посередницьких структур.

Переконливим підтвердженням особливої актуальності та великої уваги до розвитку кооперації на міжнародному рівні є той факт, що Генеральна асамблея ООН протягом 1992–2009 рр. прийняла 9 спеціальних резолюцій з питань розвитку кооперативів як одного із важливих інструментів покращення соціального стану знедолених верств населення, в першу чергу – сільського. Останню резолюцію прийнято Генеральною асамблеєю 18 грудня 2009 р. «Кооперативи в процесі соціального розвитку», відповідно до якої:

- 2012 р. проголошено Міжнародним роком кооперативів;

- закликаю уряди переглянути правові та адміністративні положення і вимоги, що регулюють діяльність кооперативів, з метою сприяння зростанню та сталості діяльності кооперативів в умовах мінливого соціально-економічного середовища за допомогою, зокрема, створення рівних умов для діяльності кооперативів разом з іншими комерційними і громадськими підприємствами, включаючи належні податкові пільги й доступ до фінансових ринків і послуг [3].

Тривалий час побутувала думка, що суб'єктам малого бізнесу в сільському господарстві (особистим селянським і фермерським господарствам) краще створювати кооперативи власними силами. За участі ж у них великих сільськогосподарських підприємств малі форми господарювання не будуть реально рівноправними членами кооперативу.

Проте, діяльність деяких обслуговуючих кооперативів, переконує, що поєднання різних за розміром концентрацій земельних угідь виробників сільськогосподарської продукції цілком можливе. Із формувань, які успішно господарюють, можна згадати кооператив «Козацький зерновий Союз», що функціонує в Якимівському районі Запорізької області. Обслуговуючий кооператив створено у листопаді 2009 р. Його засновниками стали чотири фермерські господарства: «Саша», «Січ», «Галина» і «Абсолют-Агро». Згідно із статутом предметом діяльності кооперативу є:

- зберігання, переробка і збут зернових, насіння соняшнику та іншої продукції сільського господарства за дорученням своїх членів;
- постачання за замовленням членів матеріально-технічних засобів виробництва (засобів захисту рослин, добрив, пально-мастильних матеріалів тощо);
- надання технологічних послуг спільно придбаною технікою та машинами;
- надання своїм членам інформаційно-консультаційних послуг.

Нині членами обслуговуючого кооперативу є 81 сільськогосподарське підприємство з різних областей України: Запорізької, Сумської, Харківської, Київської, Чернігівської, Луганської, Рівненської, Вінницької, Київської та Миколаївської. Особливо швидкими темпами розвитку кооперативу характеризується 2011 р. (табл. 1). Дані таблиці свідчать, що процес розвитку сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу «Козацький зерновий Союз» відбувається досить інтенсивно і характеризує зміну ставлення селян до ідеї кооперування від пасивного до активного, що зумовлено рядом причин.

По-перше, кооперативу вдалося отримати статус неприбуткової організації, що звільнило його від стягування податків на прибуток і ПДВ як з підприємницької структури. По-друге, обслуговуючий кооператив зусиллями своїх керівних органів використовує при розрахунках за надані членам кооперативу послуги тарифи на рівні собівартості та вишукує вигідні реалізаційні ціни на сільськогосподарську продукцію та закупівельні – на матеріально-технічні засоби. По-третє, становленню кооперативу на початковому етапі дала поштовх фінансова підтримка з боку держави.

Таблиця 1

Динаміка кількісних показників розвитку сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу «Козацький зерновий Союз»

Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Кількість підприємств – членів кооперативу	4	4	81
із них:			
сільськогосподарські підприємства (без фермерських господарств)	x	x	60
фермерські господарства	4	4	21
у т. ч. з площею, га:			
до 20	-	-	-
від 21 до 100	1	1	3
від 101 до 500	2	2	8
понад 500	1	1	10

Джерело: власні дослідження.

Так, згідно з наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 20 жовтня 2009 р. № 749 «Про затвердження Рекомендацій щодо роботи регіональних комісій з проведення конкурсного відбору сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів для надання фінансової підтримки», на виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 1 липня 2009 р. №723 «Про затвердження Порядку використання у 2009 році коштів Стабілізаційного фонду, для державної підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів» сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Козацький зерновий Союз» на конкурсних засадах одержав право на надання державної підтримки обсягом 1,5 млн. грн. Фінансова підтримка передбачала кошти для придбання сільськогосподарської техніки та технологічного обладнання за умови попередньої оплати кооперативом постачальнику не менш як 10 % їх вартості та укладення з головним управлінням агропромислового розвитку облдержадміністрації відповідного договору.

Кооператив уклав договір наприкінці 2009 р. Проте, реальна сума фінансової допомоги була зменшена у 5 разів, оскільки кооператив зразу ж оплатив необхідну суму ПДВ із вартості сільськогосподарської техніки та технологічного обладнання, а потім ще 10 % із залишкової вартості. Решту коштів (це вже не 90 %) передбачалося виділити із державного бюджету, але через їх відсутність, кооператив зміг одержати обладнання лише наприкінці 2010 р. І все ж за умовами програми державної підтримки сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Козацький зерновий Союз» закупив деяке технологічне обладнання, зокрема ваги автомобільні тензометричні ВЕТ-60А-18 для зважування великовантажних зерновозів разом із причепом. Це обладнання планується використати на будівництві кооперативного приймально-відвантажувального пункту, основним завданням якого на першому етапі стане перевантажування зерна із автомобільного транспорту на залізничний. На перспективу цей пункт планується перетворити в кооперативний елеватор.

Незважаючи на недостатню фінансову підтримку, кооператив «Козацький зерновий Союз» все ж одержав деякий поштовх до свого подальшого розвитку. З цього розпочинався розвиток кооперативного сектора в усіх розвинутих країнах. Наприклад, фінансова підтримка кооперативів у Франції стала важливим фактором розвитку кооперативної системи, яка ґрунтується на відповідній законодавчій базі та надається у формі дотацій, зменшеного відсотку на кредити, звільнення від сплати податків та ін. Завдяки цій підтримці створено перші молочарські та виноробні кооперативи. Дотації на обладнання для кооперативів існують у країні з 1939 р. і становлять в середньому 20 % або більше від розміру реалізованих інвестицій. Це частково пояснює значне зростання ринкової частки кооперативів із переробки та реалізації продукції. Наявність податкових пільг також суттєво покращує самофінансування кооперативів. І хоча з роками державна підтримка кооперативів у Франції поступово скорочується, наданий потужний старт для їх діяльності дає змогу залишатися кооперативному сектору сільського господарства на провідних ринкових позиціях [7, с. 98].

Серед членів сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу «Козацький зерновий Союз» відсоток суб'єктів малого бізнесу залишається низьким. Лише 11 фермерських господарств із площею до 500 га входять до складу кооперативу. Причини цього явища можуть бути різними, але, з нашої точки зору, вони пояснюються незнанням і небажанням малих товаровиробників об'єднуватися у кооперативи. Проте, ті, що прийняли рішення

об'єднатися, вже реально отримали певні переваги від участі в обслуговуючому кооперативі (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльна оцінка економічних результатів від наданих послуг фермерським господарствам сільськогосподарським обслуговуючим кооперативом «Козацький зерновий Союз», 2010/2011 маркетинговий рік

Показник	Фермерські господарства		Відхилення, (+,-)
	до вступу в кооператив	після вступу в кооператив	
<i>ФГ «Танок» Якимівський р-н с. Андріївка, площа 200 га</i>			
Ціна закупівлі добрив, грн/т	3200	3100	-100
Кількість закуплених добрив, т	25	25	-
Витрати на закупівлю добрив, грн	80000	77500	-2500
<i>ФГ «Галакс» Якимівський р-н с. Атманай, площа 260 га</i>			
Повна собівартість 1 ц пшениці, грн:	87,77	82,19	-5,58
- у т.ч. витрати на зберігання та реалізацію	16,32	5,58	-10,74
Ціна реалізації 1 ц пшениці, грн	111,5	145,0	33,5
Обсяг реалізованої продукції, ц	600	600	-
Виручка від реалізації пшениці, грн	66900	87000	20100
Повна собівартість реалізованої продукції, грн	52662	49314	-3348
Прибуток, грн	14238	37686	23448
Рівень рентабельності виробництва пшениці, %	27,0	76,4	49,4
<i>ФГ «АВІК-2005» Якимівський р-н, с. Шевченка, площа 400 га</i>			
Ціна закупівлі дизельного пального, грн/л	9,10	8,75	0,35
Кількість закупленого дизельного пального, л	9000	9000	-
Витрати на закупівлю дизельного пального, грн	81900	78750	-3150
<i>ФГ «Золоте джерело» Якимівський р-н, с. В. Терновка, площа 90 га</i>			
Вартість послуг комбайнів на збиранні соняшнику, грн/га	220	180	- 40
Площа збирання соняшнику, га	90	90	-
Витрати на збирання соняшнику, грн	19800	16200	-3600
у т.ч. на 1 ц	17,6	14,2	-3,4
Урожайність соняшнику, ц/га	12,5	12,7	0,2
Обсяг реалізованої продукції, ц	1125	1125	-
Повна собівартість 1 ц соняшнику, грн	144,06	140,66	-3,40
Ціна реалізації 1 ц соняшнику, грн	282,6	330,0	47,4
Виручка від реалізації соняшнику, грн	317925	371250	53325
Прибуток, грн	155857	213008	57151
Рівень рентабельності виробництва соняшнику, %	96,2	134,6	38,4

Джерело: власні дослідження.

Кооператив «Козацький зерновий Союз» знайшов свою нішу на ринку, зосередивши увагу на реалізації зернових, соняшнику та забезпеченні своїх членів мінеральними добривами, пально-мастильними матеріалами та наданні технологічних послуг. Проте процес формування в Україні системи сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів розвивається досить повільними темпами. Основна частка суб'єктів малого бізнесу, яка займається виробництвом продукції тваринництва, овочівництвом, баштанництвом тощо, поки що залишаються за межами кооперативного руху. Основними причинами такого явища, на нашу думку, є:

- небажання товаровиробників вникати в основні принципи організації і функціонування справжніх кооперативних організацій через ототожнення їх із псевдокооперативними колгоспами і кооперативами в період перебудови, багато з яких мали сумнівну репутацію;

- особливості національного характеру людей, які проявляються у не завжди чесних підходах до виконання взятих на себе зобов'язань, пасивності, а також нерозуміння принципів кооперативної ідеї та нестача необхідних знань і хисту;

- пасивність керівників місцевих органів самоврядування, особливо голів сільських рад щодо створення та розвитку обслуговуючих кооперативів;

- відсутність цілеспрямованої й планомірної діяльності держави при формуванні кооперативної системи та дієвої державної підтримки;

- слабкий рівень інформаційного забезпечення сільського населення;

- неприйняття податковими службами на місцях неприбуткового статусу обслуговуючих кооперативів, що не узгоджується із суттю сільськогосподарських кооперативів і досвідом їх оподаткування у більшості країн світу.

М. Й. Малік та Ю. Я. Лузан вважають, що в умовах членства України в СОТ стає проблематичним доступ дрібних виробників до аграрного ринку. Тому невідкладно на державному рівні слід визначити чітку політику та розуміння щодо соціальної й економічної природи сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, їх пріоритетних функцій у сфері розвитку агропромислового виробництва і сільських територій [6].

Висновки. Фінансова підтримка новостворених обслуговуючих кооперативів, які є єдиною структурою, здатною у майбутньому скласти конкуренцію інтегрованим гігантам в аграрній сфері і створити сприятливі умови для розвитку продовольчого ринку з вільним ціноутворенням, є завданням першочергової ваги. Відсутність

допомоги уряду у виділенні пільгових кредитів, правової підтримки обслуговуючої кооперації унеможливило її розвиток, як і загалом малих форм господарювання. Негативним прикладом може стати прийняття постанови Кабінету Міністрів України від 22 червня 2011 р. № 704, яка серед інших, призупинила чинність дії Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 р. Водночас діяльність сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу «Козацький зерновий Союз» підтверджує положення, що наявність фінансової державної підтримки дає поштовх для розвитку новостворених кооперативів і в подальшому потребує поширення на них дії державних цільових програм підтримки.

Список використаних джерел

1. Горбонос Ф. В. Кооперація: методологічні і методичні основи. – Львів: Львів. держ. аграр. ун-т, 2003. – 264 с.
2. Экономические и правовые проблемы сельскохозяйственной кооперации / А. В. Петриков, Б. И. Пошкус, Р. Г. Янбих и др. // Научные труды ВИАПИ РАСХН. – М., 2000. – Вып. 1. – С. 118–128.
3. Звіт про впровадження проекту “Виконання Україною зобов’язань щодо членства в СОТ і реалізації Європейської політики добросусідства (секторальний підхід)” за жовтень 2010–квітень 2011 рр. Майстер-клас для лідерів маркетингових організацій та дрібнотоварних виробників АР Крим «Заготівельно-збутові кооперативи – організація сталого продажу сільськогосподарської продукції» [Електронний ресурс] / М. П. Гриценко 09.11.2010 р., Судак, Крим. – С. 474–481. – Режим доступу: ta.swar-rural.org.ua/.../201105271017320.
4. Канінський П. К. Розвиток обслуговуючої кооперації в сільському господарстві України / П. К. Канінський, В. К. Збарський, В. О. Цимбал; за ред. проф. В. К. Збарського. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 224 с.
5. Малік М. Й. Сільськогосподарська кооперація як складова аграрної реформи / М. Й. Малік // Економіка АПК. – 1999. – № 1. – С. 62–64.
6. Малік М. Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК / М. Й. Малік, Ю. А. Лузан // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 3–8.
7. Рене Може Розвиток французьких сільськогосподарських кооперативів у ХХ сторіччі / Рене Може // Вісник Полтавської державної аграрної академії: наук.-вироб. фах. журнал / ПДАА. – Полтава, 2004. – № 4 (35). – С. 96–102.

8. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации / М. И. Туган-Барановский; Моск. гор. нар. ун-т им. А. Л. Шанявского. – М.: Тип. т-ва И.Н. Кушнерова и К., 1916. – 521 с.

9. Чаянов А. В. Основные идеи и формы организации крестьянской кооперации / А. В. Чаянов. – М., 1919.– 206 с.